

Ernest Mandel

***Trotsky i exil* av Peter Weiss: Anteckningar till premiären av den tyska uppsättningen**

Denna artikel publicerades för första gången på programbladet i samband med tyska premiären av teaterpjäsen *Trotsky i exil* 1970. Artikeln publicerades i engelsk översättning i *The Spokesman* i juni 1970 som återutgavs i amerikanska *International Socialist Review* nr 1 1972. Översatt av Björn Erik Rosin.

Lästips

Peter Weiss: [Trotsky i exil](#) (pjäsen i svensk översättning)

Werner Schmidt: [Peter Weiss och teaterpjäsen Trotsky i exil](#) (tillkomsten av pjäsen och de förvecklingar som följde)

George Breitman: [Peter Weiss och den historiske Trotsky](#) (diskuterar hur de verkliga händelserna förhåller sig till den konstnärliga framställningen i pjäsen)

Trotsky i exil handlar om en revolutionärs öde. Detta individuella öde är oskiljaktigt förenat med revolutionärernas historiska öde på 1900-talet. Det verkliga ämnet för *Trotsky i exil* är de drygt 40 åren av dagens socialistiska revolutioner, precis som ämnet för pjäsen *Marat/Sade* är den borgerliga revolutionen.

Huvudpersonerna i dramat är de ryska revolutionärerna, främst Lenin och Trotsky. Deras store antagonist, Stalin, finns knappt med på scenen, men hans mörka skugga faller över en stor del av skådespelet. Den ryska revolutionen är oskiljaktigt förenad med den internationella revolutionen. Sida vid sida med de ryska revolutionärerna framträder därför utländska kamrater i kampen och andra samtida från många länder. Handlingen rör sig från Moskva till Sibirien, från London till Bryssel, från Petrograd till Paris, från Turkiet till Zürich, från Grenoble till Norge, till det slutliga mordet i Coyoacán, en förstad till Mexico City.

De snabba förändringarna av platserna i handlingen framhäver både revolutionärens personliga öde och den internationella karaktären hos dagens revolutioner. Lenin, Trotsky och merparten av deras kamrater tillbringade sina dagar i exil och även om pjäsen har titeln *Trotsky i exil* handlar den i själva verket om tre förvisningar och tre exiler för den unge, den mogna och den gamle revolutionären.

Den första förvisningen och den första exilen förde Trotsky till först Sibirien och sedan till London, när han fortfarande bara var en föga känd journalist, som arbetade under pseudonymen "Pennan". Den andra förvisningen och exilen förde honom tillbaka till Sibirien och därefter till Väst- och Mellaneuropa, nu som ordförande för Petrogradsovjeten och skapare av teorin om den permanenta revolutionen. Den tredje förvisningen till Sibirien och den tredje exilen skulle föra grundaren av Röda armén via Alma-Ata och Prinkipo i Turkiet till Frankrike, Norge och Mexiko. Det ena landet efter det andra vägrade att ta emot honom: som han skriver i sin självbiografi är hans liv nu begränsat till "en planet utan visum".

På samma sätt som handlingen rör sig från ställe till ställe använder sig pjäsförfattaren mycket av tekniken med återblickar. Från inledningen, december 1927, förs vi tillbaka till år 1900; därefter följer scener från 1902, 1903, 1905, 1906 och 1907. En kort scen från den tredje exilen i Alma-Ata 1928 följs omedelbart av en återblick till 1915 och 1917. En scen i Prinkipo 1929 för oss tillbaka till Kronstadttupproret 1921, till Lenins död 1924, och hoppar slutligen fram till Trotskijs exil i Frank-

rike 1934. I slutet av föreställningen får vi uppleva mardrömmen med Moskvarättegångarna mellan 1936 och 1938, och skarp framställning av Trotskijs tillvaro i Mexiko och mordet på honom 1940.

Genom att låta det nuvarande glida över i det förgångna syftar författaren till att få en så nära relation som möjligt mellan flödet av dagens händelser och minnen och historiska utblickar mot framgångar och misslyckanden. Det historiska dramat om revolutionen i vårt århundrade förenar på samma sätt teoretiska strider, ofta oklara för många samtida, med att miljoner människor plötsligt skrider till handling. På samma gång gör denna metod det möjligt med en synnerligen smidig framställning av den enhet mellan tanke och handling, som var så utmärkande för de stora ryska revolutionärerna, trots att, eller kanske just därför, de alla personligen mötte ett så tragiskt slut.

Ändå är inte *Trotskyj i exil* någon pessimistisk pjäs. De flesta av huvudpersonerna går en våldsam död till mötes, men absolut inte på grund av att de är offer för något historiskt öde eller ens på grund av personliga brister. De frågar de brottades med var och förblir de stora och centrala frågorna för vår tid: huruvida och hur man ska kunna skapa ett mer humant, dvs socialistiskt och klasslöst, samhälle på grundval av en allt mer effektiv teknologi.

Författaren gör Trotskij till talesman för sin egen orubbliga tilltro till mänskligt förnuft, solidaritet och mänsklighetens framtid. Budskapet blir så mycket mer imponerande när det kommer från en åldrad och förföljd person, under ständigt tryck från döden och till synes helt paralyserad.

De gamla revolutionärernas liv handlade inte om makt, eller vilja till makt, inte om maximen ”ändamålet helgar medlen” eller cynism eller kyligt avståndstagande från de egna idealen, utan om vissheten om giltigheten av Marx´ analyser av lagen om rörelse och samhällsliga förändringar och trohet mot den lönearbetande klassen, mot arbetarklassen. Bara om vi inser denna på samma gång vetenskapliga och humanistiska rot till deras agerande kan vi få någon förståelse för hur denna lilla grupp av underjordiska revolutionärer kunde bli ledare för ett världsparti med miljoner anhängare, grundare av den andra industrimakten i världen, och arketyper för idealister, som fortsätter att fylla hundratusentals ungdomar i hela världen med hängivenhet och kärlek.

Ändå idealiserar *Trotskyj i exil* på intet vis huvudaktörerna i detta historiska drama, och inte heller deras frånvarande antagonist. Hur den ryska och internationella revolutionen skulle utvecklas exakt gick i början av detta århundrade inte att förutse för någon mänsklig hjärna, hur briljant den än var, och det gick heller inte ha någon föraning om vad som väntade olika individer.

De teoretiska strider, som pjäsen inleds med – om böndernas roll, proletariatet, intelligentian, och bourgeoisin i form av regering och samhälle, eller vilken form av organisering som snabbast skulle leda till framgång – skulle alla leda till motsägelsefulla, ofullständiga eller provisoriska lösningar under historiens gång.

Trotskijs förutsägelse gick ut på att just på grund av Rysslands efterblivenhet skulle man där inför omvärlden uppvisa det första exemplet på proletär diktatur, men 1905-06 kunde han inte förutse att en oväntad isolering skulle leda till att diktaturen drabbades av en byråkratisk urartning. Lenin var den förste som insåg att det var helt nödvändigt med en särskild organisering av den proletära förtruppen i ett revolutionärt parti för att kunna hindra det proletära klassmedvetandet från att överflyglas av borgerliga och småborgerliga stämningar. Under hela den kamp Lenin bedrev under de första 15 åren av detta sekel kunde han knappast förutse att samma parti, på grund av ogynnsamma samhällsliga och internationella omständigheter, skulle omvandlas till redskap åt konservativa, högvärlönde parti- och statsbyråkrater, och att arbetarna skulle uteslutas från allt maktinnehav.

Trotskyj i exil är därför ett drama om det analytiska förnuftets makt och vanmakt. Pjäsen visar hur en framskriden historisk bedömning, i samverkan med en social kraft i en period av revolutionärt högvatten, kan lyfta världen av gångjärnen. Det visar samtidigt hur också det skarpaste intellekt inte förmår avvärja det förestående hotet om det står isolerat från bredare samhällskrafter i tider av revolutionär ebb.

Författaren understryker med kraft Marx´ tes att det ytterst är samhällsklasser och namnlösa folkliga massor, och inte framstående individer eller hjältar, som avgör historiens gång och i avgörande delar av handlingen har han tillfört anonyma massor av arbetare, soldater, matrosar och studenter. I tider av revolutionär slummer kan de förhålla sig avvaktande, men i ett läge av revolutionär uppgång stormar dessa massor fram, som under de revolutionära massscenerna 1905 och 1917. I andra situationer sjunker massorna åter ner i tvivel och passivitet, något som framställs synnerligen förlamande i de scener som skildrar Lenins död och Moskvarättegångarna. I diskussionerna mellan Trotskij, under hans exil i Frankrike, och internationella studentdelegationer har författaren med all rätt medvetet lagt in senare – oerhört aktuella – frågor i syfte att framhålla aktualiteten hos och problematiken i Trotskijs uppfattningar.

Nästan samtliga karaktärer i pjäsen är historiska. Som övertygad marxist ser dramatikern i dem inkarnationen av samhällskrafter och samhällsteorier – ty bara genom dem kunde de inta de roller de hade i 1900-talets historia. Men dessa historiska karaktärer är inte bara, eller helt och hållet, ”typiska” representanter för samhällsklasser och politiska tendenser, utan också levande människor med passioner, mänskliga svagheter och mänsklig storhet. Skådespelet ger nytt liv åt hela Trotskijs personlighet, lika mycket som åt Lenin och en del andra av deras kamrater, och då inte bara som en stor revolutionär och framstående tänkare, utan också som älskare, far, familjeöverhuvud, och djupt tagen av utrotningen av sina medmänniskor; ja rent av personligheten hos en man drabbad av tvivel om den rätta vägen framåt i avgörande stunder, och senare också som åldrad hypokondriker. En personlighet som Trotskij kan inte komma till sin fulla rätt i en realistisk, historisk och dramatisk framställning genom att hans svagheter döljs under en slöja av pryderi; det är just genom att personen tillåts bli helgjuten, med sina ofrånkomliga mänskliga brister, som storheten hos teoretikern bakom och utövaren av den permanenta revolutionen blir verkligt imponerande.

Ändå är inte *Trotskij i exil* någon ”trotskistisk” pjäs. Trotskijs främsta insats under de sista tio åren av sitt liv, försöket att bygga en ny revolutionär organisation i Ryssland och internationellt, ges knappast något utrymme. Hjälte dyrkan och okritisk svart-vit advokatyr är också lika främmande för författaren. Hans mål är att dra fram den historiska sanningen och göra rättvisa åt en historisk personlighet. Denna rättvisa och denna sanning är något som de mäktiga i världen försökte undertrycka i över 20 år – och som vi nu kan konstatera utan framgång – och uttraderat från historisk skrivningens sidor eller bara tillåtit att få dagsljus över sig i en ytterst förvrängd version. Kampen för historisk sanning kan inte vara en kamp mot socialismen, ty socialismen, vårt århundrades sanning, har inget behov av kryckor byggda på lögner.

Översättning: *Björn Erik Rosin*